

ДРІВНА БІБЛІОТЕКА.

Книжочка 7.

ПИСАННЯ

Василя Кулика.

Ціна 10 кр.

ЛЬВІВ, 1894.

НАКЛАДОМ КОСТЯ ПАНЬКОВСКОГО.

ЛНБ України ім. В. Стефаника

01148532 (0)

*В книгарні наукового тов. імени Шевченка
ул. академічна ч. 8. можна дістати між
іншими слідуючі книжки :*

Правда	рочник VI, IX, X і XII по . . .	2 00 зр.
"	" XI, XIV по	1 00 "
"	" XIII	— 50 "
"Зоря"	рочник IV, VIII, IX, X, XI по . . .	5 00 "
"	" XII, XIII, XIV по . . .	6 00 "
Др Ом. Огоновский.	Історія українсько- руської літератури II зр., III . . .	4 00 "
Др Ом. Огоновский.	Studien auf dem Ge- biete der ruthen. Sprache	1 50 "
М. Вовчок.	Оповідання 3 томи	1 00 "
Ів. Франко.	Захар Беркут, образ з XIII віку	1 30 "
Куліш.	Шекспірові твори ч. I	1 00 "
Ів. Нечуй.	Над чорним морем	— 90 "
"	" Кайдашева сім'я	— 50 "
"	" Сьвітогляд українського народу	— 30 "
"	" Повісті і оповідання	— 30 "
Волод. Масляк.	Поезії ч. I	1 00 "
Вас. Чайченко.	Твори, ч. I. 80 кр., ч. II. 60 кр., ч. III.	— 80 "
Записки наукового товариства імени Шев- ченка, ч. I, II, III і IV	по	1 00 "

2012

B. 1598

← ДРІВНА БІБЛІОТЕКА. →
Книжочка 7.

ПИСАННЯ

ВАСИЛЯ КУЛИКА.

Накладом Костя Паньковського.

ЛЬВІВ, 1894.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

B - 1598 1p

Збірка М. С. ВОЗНЯКА

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ И- 35852

И. 32884

8 (с) У. 18" (092)

ВАСИЛЬ СТЕПАНОВИЧ КУЛИК.

(Біографичний обрис).

Родина Куликів єсть давня Полтавська. І досі одна частина міста Полтави, що розляглась по надворсклянській низині, прозивається Кулик ами, де по-між зубо-жілим козацтвом можна знайти галузки родини Куликів. У старосьвіцьких архивних шпаргалах Полтавского полку можна зустріти не раз Куликів на різних полкових урядах пройшого й запройшого віку, але-ж як здається, вони ніколи не належали до так званого значного козацтва Гетьманщини; найвище — сотникували. Не знаємо коли одна галузка рода Куликів вихопилась у дворянство; мабуть, за цариці Катерини, коли урядове козацтво так жваво кинулось добуватися московських чинів, як би чуючи, що для всього безчиновного на Україні наступить, як сказав сам пєбіжчик Кулик, „столітня не-года“. Батька Василя Степановича заста-

ємо вже дворянином з роду, невеличким панком, або як тут прозивають, полупанком, Полтавського повіту, володіючим кількома сотнями десятин з хутором понад Вореклом у селі Ковалівці, за кілька верст від Полтави. Там родився Василь. На тих найвореклянських берегах, геть посіяних зеленими левадами і річковими плесами, пройшли його дитнячі літа, і душа його прийняла перші поетичні вражіння. Ми не знаємо справжнє, у котрім році він родився, але-ж достеменно можемо сказати, що родини його упали на перші тридцяті роки сего віку. У розмовах з Куликом мнї не лучилось розпитувати про його житєнсьє. Знаю тільки, що він був старший син з лічної сїм'ї старих Куликів. Брати його, подїлившись, живуть і досї на останках підупалої фамілійної заможности. Молоденьким хлопчиком віддано його до Полтавскої гімназії, котра, дала Росії багато талановитих людей. Один з його товаришів розказує, що в меньчих клясах Кулик був хлопець пустовливий, але вчився добре; коли-ж наступив його молодецький зріст, у старших клясах, він став журливим, самотним, вчився аби-як, але-ж багато і з запалом читав, і любив цілими днями блукати по мальовничих околицях Полтави, всьспівуючи українь-

ських пісень. Що читав молодий Кулик, ми не знаємо, але-ж легко можемо догадатись. То був час, коли у Росії усе живе хапалося за Пушкіна, а потім за Лермонтова, а на всю Росію гукав тільки один журнал: „Бібліотека для Чтенія“, з її, теперя вже позбувшисья цїни, острим словом п. Сенковського. Ніщо печатне не нагадувало молодому розумові і фантазії про Україну. Школа і література тягли їх на береги Москви-ріки, або Неви, і тільки полтавські народні обставини та вірний поетичний інстинкт могли задержувати молодий розум на землі батьків. За того-ж саме часу з'явилися оповіданя Гоголя з українського побуту і не могли не зробити вражіння на душу палкого до читаня хлопця, і не привернути його фантазії до національних образів.

Так-сяк скінчив він гімназію іступив до Харківського університету на медичинський факультет. Тогочасний стан напрямків сего університета був такий: ще істніли де-які останки і сьвіже памятався той романтичний літературний рух, котрий був початком українського письменництва. Ще доживали віку у Харкові Квітка і Гулак-Артемовський, а в академічній молодечі, по-між котрою тоді визначалися Костомарів і Метлинский, панував романтич-

ний погляд на наше пройшло, і тільки-що зачувся, як чудовний дисонанс, голос Шевченка з його громадскою й національною тугою про нашу теперешину і будущину; і ся ява не могла зістатись без впливу на таку чутку натуру, якою був Василь. Але-ж йому не судилося довго зістатись під добрячим впливом університету. Економічний стан фамілії розхитався, — майно гинуло від нещасливих господарских операцій. Батько не видержав — помер, зіставивши удову з людиною, недорослою сім'єю. Василеві, як найстаршому, треба було ратувати від жидів-кредиторів достаток. Годі було з дворянским житєм: тогочасній молодий дворянин міг бути тільки офіцером або чиновником; офіцерство трібувало кошту, а не багатило; чиновництво-ж з його здирством відвертало душу Василя. Кинутись буржуазним шляхом — у торги, або ремесництво ставилось паничеві за сором, і треба віддати Куликові у тому честь, що він не схибив, може й не без морального борюканя з самим собою. То була новинка у тогочасньому тутешньому паничівстві: під впливом потреби стати доробковим чоловіком. Разом з гуманістичними ідеями, він вибрав собі за професію аптекарство, хоча й, прихильна більш до поетичних мрій, натура

його тому ділови була радикальне суперечна. За того часу аптекарював у Полтавщині й Слобідській Україні тільки Німець або захожий шляхтич з-за Дніпра; тутешньому-ж паничеві, хоча-б і найбіднійшому, ся професія була за встид. Не гляючи на теє, жваво ухопився він за хімію і фармацію, нашвидку здав екзамен на провизора і, спродавши частину землі й децицю з хозяйства, заорандував невеличку аптеку у місті Балках, на Слобідській Україні, і добуток повинен був віддавати матері на вихованє братів і сестер. Так пройшли років з пять чи шість тих дорогих літ, коли помилка, вільна чи не вільна, у виборі діяльности ставить ціле житє переверть. Як тільки фамилійні околичности сяк-так уладились, аптекарство йому огидло, а почати заново готуватись до другого діла було вже пізно. Поетичний склад фантазії тягнув його на Південь. Дніпрові пороги, Чорноморске побережє, Крим, Тамань, населені його фантазиєю вже минулими образами Запорожців і Гирейв, тягли його до себе. Здав він комусь иньчому свою аптечку, і з невеличкими грішми, без жадного окресленого заміру, потяг у дорогу тими шляхами, на котрі степовий побут наших чумаків накинув поетичні коліри. Хортиця-сестриця, як він

каже, де на майдані військової ради „мудрий Німець картопельку садить“, важко уразили його серце, і він не-раз у розмовах гнівно озивався на тую зневагу московського уряду до українських історичних пам'яток. За те здоровий образ бережанського степового косаря, безкраї тамтешні пшенишні лани вирізалась у його фантазії і вилились в поетичній формі. Тільки над усім тим панувала безконечна туга, якою повсюдне кріпацтво окривало український нарід. У Бориславі, де сходяться з усіх сторін полудневої України чумацькі валки, простуючи до солоних кримських озер, залюбувався він на ті релефні типи, котрі тутки збираються, як натуральний народній музей, і зіставався там чимало, забуваючи, що в кешені ставало все пустіще так, що перебравшись за Дніпро у Таврію, він без копійчини дотяг до Симферополя. Треба було знову прийматись за аптекарство, а в тій стороні знаючий се діло чоловік — як нахідка, — і Німець-аптекар, радісно прийняв його до своєї аптеки. Років зо два пройшло, поки він виплутався з рук Німця, котрий дуже скупко експлуатував його працю. Житє у Симферополі не пройшло без сліду: новий для його, палячий всією спекою Полудня, жіноцький тип Гречинки не міг не

зачепити чуткого серця, — там осягла його юнацка любов, і про неї-то вже у середніх літах любив він нагадувати у веселих розмовах. Добувши де-які середки, замість того, щоб вернутися до дому, потяг він до Бахчисараю, потім у гори, у Федосію і Керч, а через Керченську прірву у Тамань, де, як можна догадуватись, мрілось його фантазії, що він побачить „во очію“ образ старосьвітського Запорожця. Але-ж Чорноморський козак, хоча й має в собі багато такого, що нагадує його праотця лицаря, дуже змінився під впливом московського муштрунку. Дальш Тамані і поблизших чорноморських хуторів йому не вдалося дотягти геть до Кавказу, мабуть також через недостачу грошей. Якими авантурами він звернувся з того краю, я не знаю, тільки на повороті застряг він у Самарщині, де Панянка, запорозка фортеця в руїнах, дала єму такий гарний вірш. Побіля початку шістьдесятих років він був уже дома, і тутки я з ним познайомився. Жив він, то господарюючи на хуторі, то кидаючись знову до аптекарства при Полтавській больниці, то заводячи у компанії з другими аптекарський магазин, що все, задля його непрактичності, не гаразд удавалося, і він, як кажуть, тільки перебивався, що не помішало йому

однак одружитися. І в тім він став не в згоді з пануючими дворянськими поглядами. Одна родина, з кріпаків багатой панскої фамилі Білук-Кохановских, працею здобула собі заможність і важкою заплаатою викупилась з неволі. Отя сїм'я, не зважаючи на свій плебейский рідник, високо становила осьвіту: діти виховувались у тутешних школах. Одна з панянок тієї сїм'ї, Марія Михайловна, мабуть виперла з памяти Кулика симферопольску Гречинку, і він, не зважаючи на родичів і знаємих, котрі дивились, як на *mesalliance*, на шлюб родового панича з дочкою кріпака, хоча-б і добре осьвіченою шкільною наукою, — одружився з Марусею Ісенківною.

Молода пані Куличиха була людина як-раз для такого чоловіка, яким був Василь: чутка до його поетичної натури, зважаючи хиби його характеру і практичні помилки. Вона собою відзначає найщасливішу годину його життя, тим більш, що на той час як-раз припали і наші щасливіші пригоди. У Росії прокинувся з кінця пятидесятих років якийсь-то ліберальний дух; тогочасні міністри Олександра II-го попускали волю тому рухові; об'явлено було знесенє кріпацтва, а під кінець, у Петербурзі, група наших патріотів замислила

літературний часопис, повинний бути органом українсько-національної ідеї. Тарас, умераючи, благословив сей початок. Радісно відозвалась на сей поклик з різних кінців України частина інтелігенції, котра так довго складала в душі своїй тугу народню, котра пам'ятала

Про ту волю козацькую,
Що була, минула,
Що теперя як дитина
В сповитку заснула,

про котру та-ж пісня, сливе, безнадійно добавляє:

Довго вона буде спати —
Нема тих, що будять;
Живуть наші козаченьки,
Білим сьвітом нудять.

Кулик щиро прийняв до серця зазиви редакції „Основи“. З того часу почалсь дрюкуватися його кореспонденції, сливе, найкращі в „Основі“. Яким він був тепер щасливим! Яким видавався здоровим і веселим. Він почув, може, вперше, що його мрії, його потайні гадки, до чого небудь згодилися; що він притулив своє жите до якогось любого йому діла; що сьвяті надії не пропали...

Завітав тоді на Україну П. О. Куліш, тільки-що визволений з вигнання, і завернув до Полтави. Шанували ми неоціненного вигнанця-трудолюбця, на злість місцевій петроградній адміністрації, публичним бенкетом в воксалі містового саду і публичними речами на всіх словянських мовах, повні добрих сподій на будущину. Яким здавався Кулик щасливим, як крутив свої довгі вуса, коли його обібрано на распорядника того бенкету; як силкувався він зробити приємними шановному гостеві ті хвилі сего виразу наших національних і словянських симпатій, у котрих тоді вже ясно виголошувано було, супротив московско-панславистичньому, наш щиро федеральний словянський напрямок.

Скоро потім смерть Шевченка замутила єї щасливі хвилини наших сподівань. Озався Кулик на смерть Кобзаря тим гарним віршем, у котрому скрізь вирази горя пробивається віра у нашу будущину, і рельєфніш анїж де небудь, кількома словами, вирисовуються історичні значини Шевченка.

І не тільки-що віршем, але й ділом силкувався він доказати, що Шевченко не забудеться.

Гаряче приймав він до серця усякі шкільні питання й заміри, що тоді всюди піднялися на Україні. Освіта тільки що визволених кріпаків, щоб прирівняти їх до нових вільних прав, найбільш інтересувала його. Допомагав він чим зміг розпочатій тоді роботі недільних Українських шкіл. Яке вражінє на його зробила кріпацька еманципація, видно з його вірша „Україна до синів“, читаного на публичному бенкеті у Полтаві, даному в день знесеня кріпацтва; а як відізвався той великий факт першої пори на самому народові, ніхто краще не виразив, як Кулик у своїй кореспонденції до редакції „Основи“, де він клясичним стилем малює Волю, в образі доброї богині, що завітала у нашу країну.

З щасливими громадськими обставинами, єднались тоді для його і щасливі обставини домові, яко мужа і отця, і він обстановив своє тодішнє житє поетичньою обстановою, що так стосувались до його натури. Єсть по-над Ворсклом, нижче Полтави тихе, укрите садами, обквітчане горами село Нижні Млини; тамечки оселпв ся він, і тому затишкові винні ми за ті гарні поетичні твори. Там жив він серед темно-зеленого гаю, у невеличкому будинкови, обсіяному навкруги квітками, серед сьпіву соловіїв, у шанобі й любові

сусідів-селян. Скільки разів, заїхавши до Василя, заставав я його на млині. Як тепер бачу сю картину: після денної спеки сонце спускається за гори, холодком віє від діброви і річки, млинові колеса гуркотять; куцка селян і селянок сидить на порозі й на приступках млина. Підходжу — чую голос Василя; він читає їм або Квітчину „Марусю“, або Тараса. Скінчено. Починають ся роспитуваня, розмова ширшає. Місяць вплив високо на небо й купається у Ворекляних водах, а ми з Василем довго ще, довго гомонимо з його сусідами, не вважаючи ні на те, що другі, як кажуть, ніч розберають, ні на комарів, що цілими роями лізуть нам в очи. Отсі сцени віддались у його поезиях. Одіслав він один дуже гарний вірш до редакції „Основи“, та його таменьки запропащено. У мене в пам'яті зістало ся тільки кілька строк, котрі хоч трохи зможуть обрисувати його погляд і погляди його слухачів. Вірш сей у його прозиваєся: „Після читаня Шевченкових Гайдамаків“:

. . . . . читаю
Щирого Тараса
А козацтво слуха',
Кива' головами,
Де-коли й заплаче
Теплими сльозами,

Потім він вкладає в уста одному з слухачів такі слова:

Що-ж з того козацтва,
Що-ж з тих гайдамаків,
Що шкварили жида,
Що били Поляків?

І ідея поезії виразилась такою гадкою, що вся наша кривава історія не привела нас до щасливої долі, бо у самих вождів не діставало елею добра і любови...

За річкою стоїть потонувший в зеленому гавві хутір. Там й досі живе заможня старосьвітська козацька родина. Дочку віддавано за-муж. Прийшли з шишками просити панства Куликів на весіле. Я був його гостем, то й мене запрошено. Переїхалисьмо річку в брід. Ось ми в хаті. Весіле робилось по старосьвіцькому закону з тими додатками, які бувають на козацьких весілях. Винесено старосьвіцьку козацьку шаблю з комори, де вже вона висіла, мабуть, кілька десятків років, і світилка з шаблею стоїть коло молоді... Ось час розлуки з матір'ю; порушаюча пісня голосить... Молода високо на возі, на котрому скрині горою... Попереду Василь верхи з боярами гукає з рушниці на дорогу молодій парі... Такі сцени обставляли його тодішне жите і впливали на його поетичній настрої.

Наверталися частенько у той закуток то з Харкова, то з Київа університетські студенти з молодчої українофільської громади. І що то були за свіжі розмови, яка надія, яка віра в себе!... Одного разу запрошено нас в Харків. Тамтешні наші молодики злагодилися на якийсь артистичне національне свято. Поїхали ми з Василем. Весело верталисьмо з Харкова: запал молодчих підживляв і нас. Вертався з нами у купі один університетський студент. У екіпажі під ногами ціла купа брошурок і книжечок українських, що друкували задля народу. Кулик був найзавзятшим розтикачем їх, і куди-б не їхав, завжди наберав їх з собою.

Я і студент кунялисьмо від денної спеки.

— „Стій!“ зразу крикнув Кулик: „злазьте, панове“.

Перед нами була ціла чумацька валка: мажі рядом; воли розпущені по степу, а люди, з люльками, купами на траві, в розмаїтих мальованих поставах. Машиналино ми потягли за ним. Весело й жартовливо умів він близько стати з людьми незнайомими. Пійшла розмова про се, про друге, а далі дійшло до серйозних питань життя, а далі до грамоти, школи, до книжок, і скоро степ став ве-

ликою читальнею під синім небом, де читачами були ми троє та де-котрі з грамотних чумаків; і так пройшло кілька годин. На прощанє гуртом засьпівано, і роздано книжок чимало і до вподоби... „Наївна ексцентричність!“ скаже читальник. Так; але я й нагадав про неї задля того, що вона рисує характер щирого до всего доброго нашого ексцентрика...

Завітала ж на той час (1862 р.) до Полтави знакомита сьпівачка, примадонна Петербурскої опери, О. М. Леонова. Пісьнею на смерть Шевченка, просьпіваною чудовним голосом, прихилила вона до себе людий українського напрямку. Кожен концерт, по більшій частині складений з українських мотивів, приймав ся публікою з запалом. Сьпівачку шановано оваціями, запрошено до господи...

Я памятаю, як Кулик, сївши за поганяйла на коляєї, в компанії веселих гостей верхи і в екипажах, помчав до свого поетичного затишку знакомиту сьпівачку, де було приготовано їй селянско-національну учту... То були щасливі години його життя, то була щаслива година й для України! то були родини української ідеї у її сегочасній формі... Не диво-ж, що ми й уся українська молодіж виталисьмо новонароджену піснями

„від чорного Богу до тихого Тору“, не сподіваючись нічого злого, як немалисьмо нічого злого на серці. Щасливі години віри, надії й любови!

Не так склалося, як ждалося. У наших столицях той ліберальний рух перевернув ся, у молодчої частини великорускої інтелігенції, у той сумний настрій ідей, котрий не зіставляє чоловічій душі ніякої сьвятині і, поваливши усї ідеали, лишає тільки руїни. Як далеко все отсе було від українського ідеалу, видко вже з того, що найздивші з столиць проповідники зустрічали найсильнійший відпір від Українофілів, і на лівім боці Дніпра українська молодіж борюкалась з великоруским настроєм, котрий силкувавсь втягти і злити нас з їхнім все руйнуючим, нам, яко нації, нічого не обіцяючим напрямком, як на правім — з польськими претенсіями: зробити український нарід посередком задля своїх політичних цілей. Щоб зрозуміти усю різницю тодішніх напрямків у Росії, треба тільки прирівняти наші просьвітні, навіть більш ліричні, бажаючі тільки мирного розвою нашого народу, тенденції, до тих диких, кривавих поривань, які, наприклад, були виголошені в одному письмі під назвою „Молодая Россія“, на котрому справдились слова

Пушкина, що московский народний рух може бути тільки „безмысленнымъ и безпощаднымъ“. Уряд і публична опінія переляклась і, вже не розбираючи, налягли всею силою під гурт на всі напрямки, щоб притлумити усякий рух, усяке житє. Пожежі у Петербурзі, котрі несправедливо були приписані столичній ніби-б то революційній партії, накиннули біду і у провінціях на людей, навіть зовсім чужих усяким петербургским екстремам. Українофільство змішано з нігілізмом; під гурт почались арешти, і жандарми возили до Мезеню, Іртиша і Білого-Озера людей, котрі були межі собою найгарячішими супротивниками. Провінціональні ретрогради з адміністраторів, котрі притихли перед здаючимся урядовим лібералізмом і дожидали свого часу, теперя підняли голови, щоб разом й уконтентувати свою жадобу пімсти за які-небудь власні перешкоди, і прислужитись новому урядовому напрямкові. Треба тільки було показати, що ось прогреснет (се тоді було модне слово) і чоловік — без жадного суда пропадав „въ отдаленныхъ губерніяхъ“. Тим часом на правім боці Дніпра почалося польське повстанє. Здавалось, не важко було-б додуматись, що ми йому не тільки симпатизувати не можемо, але навіть по-

винні бути найкріпчими ворогами. Але-ж у столицях інак мірковано : коли об'являвся польський сепаратизм, то повинні бути сепаратизми і деінде, і от навпливнійший московський публицист, як той Гоголів Вій, почав показувати пальцем урядові, де хатати той сепаратизм. Московський Вій перш усего ткнув на Україну, бо там забажали „создать особенную литературу“ і написали кілька книжок для дітей на своїй мові. Ми прохали-б знайти другий примір такого поступованя не тільки у цивілізованому, а навіть і в нецивілізованому сьвітї, який показали, не кажемо вже уряд, але й преса, і найвище сьвічене московське товариство. Нам не позволено і десятої долї того, що позволяли, наприклад Чехам австрійські культуртреґери за часів Метернихівщини, що позволяють царградські паші, наприклад, Болгарам. Московским ліберальним публіцистам не приходило у голову, що під державою королевої Вікторії живуть кільканадцять літератур, і ніхто з англійських публіцистів не думав реґламентувати їх „задля домашнього обиходу“, як тее зробили московські словянофіли, котрі побачили в українській народній школі щось „выходящее изъ разряда естественныхъ явленій“. Після таких відносин до нас преси, адмі-

ністративні репресалії зробились ще сильніші. Хто міг, покидав домівку і ховався у якому небудь далекому затишку...

Кулика мало інтересував польський рух за Дніпром. Виріши на лівому березі Дніпра, не бачивши своїми очима, яку вагу полонізм накладав на розвій українського народу, він не мав великих антипатій до Поляків, і дивувався тому запалові, з яким київські українофіли змагались с польськими молодими натриотами. У тому-ж запалі, з яким полтавська молодіж кидалась у тиї козацькі полки, що тоді збірив уряд „щоб бити Ляха“, він вбачав тільки „останню хвилю давньої завірюхи“. Коли йому було нагадувано про польські домагання, „а що-ж?“ — відказував він — „у наново вибудованій Польщі (коли тільки теє збудеться) ми будемо більшість, як туди-ж прикинути Галичину і Одеське побереже, а до-того тая Польща не може статися інак, як в яких небудь конституційних формах, котрі дадуть нам змогу вільної боротьби за нашу національність. Та з Ляхами, як би прийшлося, то й поборюкатись можна — не первина!“ Такий легкий погляд на польське питанє можна було часом чути на лівім боці Дніпра, — ніколи на правім,

З 1865 року усякий громадський рух затих: зістався рух тільки у адміністрації, зісталась форма без духу — так і досі.

В осени 1870 року повернувся я з Чорноморського Побережя в Слобідску Україну на батьківський хутір. Час був смутний: кривава війна межи двома найбільш цивілізованими народами Європи сумно віддавалась у душі кожного, хто вірував у поступ чоловічества; у Росії під адміністративними репресаліями пропали не тільки що сепаратизми, а навіть і російський патріотизм. У новоросійському краю по зелізницях німецька мова, підтримувана жидівським жаргоном, глушила російський „государственный языкъ“, а бисмарківський патріотизм, часом підтримуваний кулаком, заставляв замовкати несміливі російсько-патриотичні, не завжди прихильні до Німеччини, фрази. Подорожньому, не знаючому географії, легко можна було подумати, що се не єсть край, добутий словянською кровю від Турції, а вазальний край Пруссії; так віяло з Петербурга. На сій раз і ми згожались з де-якими московськими малькотентами, і, як вони, замикались мовчки по домівках.

Вернувшись до дому, я роспитував про знайомих. Про Кулика мині казано, що він вештався по веїх усяодах, шукаючи

спокійнішого притулку; що його шановна Маруся померла, покунувши йому малих дїтий; що після кількох років бідолашнього блуканя він нагадався знайти собі притулок і на сей раз нещасливий. Якась дохожала панна, у Роменському повіті, володїюча кількома сотнями десятин землі, бажала дістати за-разом і мужа, й слухняного економа. Василь забув, що він не на економа вродився, одружився з роменскою панянкою, але-ж через кілька місяців повинен був з дїтьми вибератись з будинку своєї панї. Де він дївся, мині не казано. Жалко було Василя!

Зима була люта. Вістки приходили все сумніщі та сумніщі. Париж стояв у німецькій облозі, і республіканська Франція, як тонучий чоловік, даремне вибивалась з проваля, в котре її повалив *le sauveur de la société*. Сніг бився у мої віконниці. Степова завірюха гуляла і вила, як звір, на-вкруги хати. На душі було сумно... О півночі... Аж ось у сїнях за-скрипіли важкі зимові чоботи, почулось болїсне кахиканє, і що хтось стряхає сніг. Одчинено двері. Чоловік, геть загорнений у кожухи, увійшов у хату. Передо мною стояв Кулик, але-ж який! Схудїле, змарнїле лице, сиве волосє на голові і в бородї, й кахиканє за кожним словом пока-

зали мнї, що недобре жилося йому за ті послїдні роки.. Сїли ми з ним поруч мовчки.

„Кажіть, добродїю!“

— „Кажіть ви, добродїю!“

Він усьміхнувся. Розмова почалась, але-ж кашель перепиняв його річ, і я бачив, що він невільно хапався за груди. Я радив йому лягти й відпочити, але-ж він не схотїв: бажалось йому вилити щось з душі; ну, і вилив. Безнадївно він теперя дивився у будучину; жите називав непроханим, гидким подарунком; але-ж не стратив він інтересу і, як видко було з розмови, слїдив за ходою сегочасньої історії. Підупадок Франції уразив його так глибоко, що нїби-б з Францією погибали усї найкращі надїї народів. Треба-ж сказати, що Кулик, по своєму вихованю, бїльш був під впливом французким, а нїж нїмецьким, хочай і французкої мови гаразд довчився вже в середних лїтях. І перше він часом нагадував чїєсь слова, що для просвїченого чоловіка нашого часу істнїють дві відчини: одна та, де він родився, а друга Франція, відчина його ідей. Нїмцїв він не любив здавна, вже й задля своїх словянських поглядів, а послїдня війна зробила його справдешним нїмцеїдом. Про свої власні околичности він якось не хо-

тів зачинати розмови, то я й не допитувався. Як лягли спати, кашель будив його раз-по-раз і він обертався до шкляночок з ліками, що привіз з собою, хочай, як можна було запримітити, мало на них покладав надії. Пробув він у мене днів зо три. Силкувавсь я одігнати сумні думки, але-ж даремне. Часом ставши коло вікна і дивлячись на снігову завірюху, зачинав він жалібно :

„Чого ти, козаче, чого ти бурлаче,
Як вітер осінний в діброві заплаче,
Головоньку схилиш...?“

але кашель перебивав пісню.

„Що ви думаєте робити далій? питав я. Похитав він головою: „Думаю садити капусту, та діток учити“. Тільки... по неволі приходилось наvertати розмову на політику, щоб одвернути його від сумного передчування. Навертався він до мене ще кілька разів, завжди цікавий до новин, що надходили з газетами.

„Що ви все про Францію — казав я — а про Україну, — ніби вона й не ваша?“

— „Еге-ге! Хіба-ж ви вбачаєте щонебудь веселого, оглядаючись на-вкруги себе? Інтелїгенція гине в роспустї, а на-

рід в п'яництві. Ні, діло наше надовге відкладане. Та що й балакати — жити мині не довго!“

Раз просидів він у мене якусь годину з вечера. Був спокійніший. „Іду, казав, на хутір — одвезу дітей і приймусь лічитись“. Через два дні завернув до мене один з наших спільних знайомих і як громом уразив: „Помер Василь!“ — „Де? коли?“ — „Учора там, у Ковалівці! Я тільки що звідтіля“.

Там, у Ковалівці, поховано його поруч з першою жінкою. У Полтаві, опріч кількох його знайомих, ніхто і слова не вимовив, ба, мабуть, і не відав, що вмер там якийсь-то бідолашний аптекарчук. Полтавське панство тоді веселилось, відграваючи сьвяткові балі.

Помер Кулик як-раз у кінці 1870 р.
Може, я не в міру розбалакався.

Справді Кулик не був поетом вищого ряду; він належить до наших, можна-б сказати *poetae minores*, написав він мало, — але-ж як згадаємо, що якби теперя знайшовся загублений віршик якого небудь Катула, то скільки-б то він наробив руху між нашими фільольогами, скільки-б було написано коментарів? А як гаразд при-

дивитись, то вірші нашого Кулика по щирості й простоті почуття, по оригінально-народній формі, можна-б прирівняти до меньчих поетів клясичної старожитности і зберегти їх годилося-б. Найприбільшується капітал нашої невеличкої літератури. Задля того не зайво буде, мині здається, коли нагадаю усе, що зісталося у моїй памяті. У 1862 році одіслав він до редакції „Основи“ (у Петербург) цілий зшиток віршів, з котрих де-які редакция „Основи“ тоді надрукувала.

Написав даліше Кулик уже в пізнійших літах водевиль з українского житя, і читав його мині і одному з наших учених. Скільки памятаю, в водевилі була спенічна жизнь і непримусний український жарт. Дуже жалкую, що не випрохав тоді в його рукописа, бо теперя я його нігде не зміг допитатись.

Кулик не мав наукової ерудиції. З наук він добре знав тільки ботаніку, в котрій дуже кохався, і мав собі на мислі видати коли-небудь популярну ботаніку, задля чого зберав дуже пильно наші народні назви рослин. Я бачив у його той збірничок, але-ж і тая праця десь загубилась. По історії читав він дуже багато і мав

на де-які історичні епохи якийсь оригінальний погляд, хочай маючий більш поетичню, а ніж наукову підставу. Так напр., у нашій козацькій епосі він вбачав зарідок словянської республіки, і слова Наполеона I., що через сто літ Європа буде „*republique ou cosaque*“ він, жартуючи, перероблював так: „помилився Наполеон, бо нашої сторії не відав: треба було сказати „*republique et cosaque*“.

З словянських народів, після свого, найбільш він любив Сербів і вбачав не тільки в їх пройшлому щось подібне до нашого козацького, не тільки ворогів Туркові, але й силу, котра єдино може зробити противувагу московській жадобі повернути славянську ідею на користь північному деспотизмові. Коли в Полтаву вислано на пробуване Луку Вукаловича з товариством, Кулик почав вчитись у одного Сербина їхньої мови, маючи замір перекласти з сербського де-які поетичні твори. Московским пориванням до свободи, ба часом, і до революції, він простісінько не йняв віри, й можна сказати, що мав на московську націю погляд не зовсім згоджаючийся з правдою, і впадав у своїх поглядах до екстремів. У розмовах у його часто виривалося, що „голова московска

не здатна зрозуміти справдешньої політичної свободи; що Москва не підмога, а перепона задля розвою Словянщини; що Москва ніколи не зможе зректися своєї історичної традиції, а тая не дозволить їй бачити у иньчих Слов'янах рівних братів, а тільки будучих підданих“ і т. и. Любив він часом кумедно копіювати запалених столичних паничів, що наvertsались на Вкраїну. „Ось побачите, — сї столичні Стеньки Разїни, з рїнзе-пез на носї, рокїв через три-чотири перероблюють на таких консерваторів, що сьмїливо можна було-б посадовити їх поруч з „государевими людишками“ вїчної пам'ятї царя Олексїя“.

Хочай у всьому тому видко тільки крайний запал і однобїч, але-ж не можна сказати, щоб частина його передчутя не справдилась за нашого часу.

З французких поетів найбільш любив Кулик Беранже і Барбе, з нїмецьких — Гейне, котрого знав тільки з московських перекладів. Найбільший вплив з московських поетів на його мав Некрасов. З теорїєю поезїї він знався мало, а писав так, як налїтало на душу. Раз дав я йому діло п. Тулова „о родах і видах поезїї“, але-ж він не знайшов в йому інтересу,

і всі свої теоретичні ідеї зводив до такої гадки, що, тримаючись форми нашої пісні, треба нашому поетові в неї вкладати сьогочасні учутя, гадки й образи.

Що до форми, то на мій погляд, Куликів вірш завжди легкий і граціозний, багатий на мельодию, пливе, ніби граючись, без приміти жадної праці.

В. Торчин.

На смерть Шевченка.

Поховали... тихесенько
Україна плаче,
Поховали дух великий
І серце горяче;
Поховала наша Мати
Найкрасшого сина, —
„Вічну пам'ять“ засьпівала
Уся Україна.
Ні, не всього поховали
Тебе на чужині...
Твоє слово животворне
Живе на Вкраїні;
Твоя дума, твоя пісня
Повік не загине,
Поки буде рости-жити
Козацька дитина;
Твоє слово ізмалечку
Повитвердять діти:
Будеш з ними зеленіти
Український квіте!
Твоє жито, що посіяв,
Зійде... жати будем.
Розбудив єси нас батьку...
Тебе не розбудим!

Столітній Запорожець.

Козаче-чумаче!
Идеш у дорогу —
Послухай же, сину,
Діда старого:
Покіль ще живий я,
Покіль помірають,
Про родичів де-що
Хотів розпитать.
Як з сіллю ітимеш
На той Берислав, —
З Хортиці-сестриці
Щоб вістку прислав.
Як станеш близенько
Сухого Ярка,¹⁾
Помяни там душу
Дідуся Сірка.
Як „соб“ повертати
Через Чортюмлик,²⁾
Прислухайсь..., чи чути
Там братчиків крик?
Як будеш минати
Самарську паланку,
Привітай від мене
Старую панянку.

---

¹⁾ Сухий ярк — коло Берислава, там Сірко бив ся з Татарвою.

²⁾ Річка Чортюмлик впадає до Дніпра і дуже гомонить а люди кажуть, що то Запорозці гомонять.

Спитай, як доїдеш,
У батька Дніпра:
Чого наша мова
І слава вміра?
Чи то-ж стара мати
Замовкла на вік,
Чи то-ж народила
Німих та калік?
Чи то ж відцурались
Від неї сни,
Чи то-ж насьміялись
Над нею вони?

Іван Ячмінь.

Колись, давно вже, три царі,
У купі царювали, —
Розлютувалися за щось
І грізно приказали:

Най згине той Іван Ячмінь!
Беріть, ціпами бийте,
Калічте, півечіть, давіть,
На смерть його забийте!

Взяли Івана Ячменя,
Ціпами добре били,
І камнем терли і пекли,
І кров з його давили.

І у барила, у кадки
Червону кров точили:
Помер, помер Іван Ячмінь!
Всі люди говорили.

І кров єго пили з склянок —
Хто з вечера, хто з рана —
Помер, помер Іван Ячмінь,
Та більше вже не встане!

Поліз Іван Ячмінь у верх,
У голові бушує,
І мозгом крутить й веселить,
І язиком панує.

Злякались три царі й кричать:
„Народ щось галасує,
Воскрес, воскрес Іван Ячмінь,
І наш народ бунтує!“

А божий люд все не та не,
Та весело гуляє:
Нехай живе Іван Ячмінь
І нас розвеселяє!

Думка.

Стоять села. Вишневі
Сади зеленіють,
Степом-полем, як в золоті,
Лани наші спіють.

І здається на ті села
З неба щастє лється...
Чогож така думка чорна
Коло серця вється?

Подивлюся, Україно,
Подивлюся, Мамо,
Подивлю та й заплачу
Гіркими сльозами.

І подумаю: вернися
Велика Руїно,
Нехай ще раз поспробує
Щастя Україна.

Нехай ще раз своє слово
Вимовлять гармати:
Може.. нового Богдана
Породила Мати.

Не хотівби, Мамо, крові,
Пожежі, недолі,
Як би не так важко бачить
Братів у неволі.

Захожий косарь.

Захмарилось сонце,
Вітрець повіває,
Легесенько травка
У покіє лягає;

Сьпівуючи пісню,
Дівки й молодиці
У валки громадять
Зелену травицю.
Лежу та дивлюся:
„Вродливий та гожий,
Як дуб кучерявий,
Косарю захожий!
Як дуб кучерявий,
По-над бурянами,
Так ти виступаєш
По-між косарями;
Перед усій валці
Ведеш по травиці!
Дивляться на тебе
Дівки й молодиці,
На красу козацьку,
На личко червоне, —
І ніхто в покосі
Тебе не нагоне;
Ніхто краще тебе,
Не вивершить стога,
А корця-горілки
І рука не трога’!
Чого-ж, мій косарю,
На косу схилився?
Чи то-ж занедужав,
Чи так зажурився?
Чого, одвернувшись,
Косу виклепаєш,

Щоб ніхто не бачив
Сльозу утираєш?
Спочинок настане, —
Від гурту відходиш
Та таку-ж то пісню
Жалібну заводиш?
Чого мій косарю,
Як зірки засяють
Й дівчата сьпівають,
Як спочити треба, —
З своєю журбою
Лежиш під копою,
Дивлячись на небо
Смутний-невеселий?

. . . . .
Скажи мій косарю?“
— „Спасибі за ласку,
Пане господарю!
Спасибі !... а перше
Мушу запитати:
Чи вам же нетягу
Мене розважати?
От бачите, пане,
І сила косарька,
Й краса-б то козацька,
Та що з того стане,
Як доля ледацька!...
Згадав, що з косою
Цілий вік блукаю
По чужому краю,

А нігде притулку
Й хатини не маю ;
Що важко працюю
На чужому полі,
А дітки десь дома
Не вчені і голі ;
І сохне та чахне
Бідна молодиця,
Що не прийде батько
На них подивиться,
Що дубає десь там
Старенькая мати,
Що нікому буде
Стару й поховати,
Та над грішним тілом
Хрест постановити !...
Та все-б те нічого,
Бога-б не гнівити !
Як би було вільно
Правду доказати,
В Гетьманщину тую
Назад простувати
По чесній дорозі...
Не сором сказати !
Прийшлось у острозі
Мури оглядати !...
Щось там написав наш
Мізерний п'яничка...
Прощавайте діти
Й жінко білоличка !

Повели небогу...
Сира камяниця...
Що маєш робити?!
Проситься! молитися?!
Як Господь не гляне, —
І добрий, та — злодій!...
Не домовлю пане!...“
— „Годі, брате, годі!“

Україна до синів.

Читано на бенкеті в Полтаві в день знесення кренацтва
19. лютого 1861.

Довго матір синів своїх
Сльозми обливала, —
Сего часу щасливого
Довго дожидала.
Діждала ся... Свою матір
Послухайтеж діти:
„Тую пляму народнюю
Ділами зітріте!
Творіть волю Господнюю:
В добрі стійте діти!
Покажіть, що в Україні
Столітня негода
Не здоліла осквернити
Правого народа...
Голі діти, хата бідна,
Соломяна стріха
Чисте серце, віра в Бога
І розмова тиха...“

Не на наше племя ляже
Сором тій неволі:
Діди наші умирили
За сьвяту волю;
Ваша матір Україна
Вся огнем палала...
Така доля... встала кривда
Й правду затоптала.
На велику працю, діти!
В далеку дорогу! —
Те, що сниться будувати
Помолившись Богу!
Те що сниться, колись, може,
І правдою стане...
Руки щиро брат братові
Подадуть Словяни;
Тоді блисне наша зоря
З словянського неба,
А до того... праці діти
Україні треба.
З Богом діти! хто вірує
Той все переможе!
Учітеся, кріпитеся,
Най вам Бог поможе“.

Нетяга.

Без свити, і босній
І хліба нема,
І люди те бачуть —
Та кажуть: дарма!

Збірщики послїдню
Корову цїнують,
Хатина безверха,
Сусїди глузують;

У хижу заглянеш —
У засїках пусто,
І заросла нива
Свиріпою густо.

І сам я дивуюсь,
Що звівся ні-на-що...
А з молоду був же
І я не ледащо!

Колись і для мене
Іграли музики,
Топтали дївчата
Нераз черевики;

Нераз чорнобриві
Слезі утерали,
Як мене в дорогу
Сестри споряжали;

Колись поважали
І мене сусїди,
Як справляв бенкети,
Родини й обїди;

Колись і від мене
Ішли паровицї —
Степом розлягалось:
„Ой не ходи, Грицю“

І мині колись то
Догожала доля...
Та все пройшло марно...
Єго сьвята вола!

Ой кину я лихом
Об землю сирую;
Помяну на цей раз
Доленьку лихую,
Потягну степами,
А косу на плечі...
Прощай, родинонько,
Й веселії речі!

Гей, братя — нетяги,
Ударімо в коси —
За нами — панами
Ніхто не голосить!

Весна на хуторі.

Потепліло; сонце сяє,
Травка зеленіє;
Жайворонок вже сьпіває;
Нагідки й шавлія
Чорнобривці і канупер
Сходять — божі квіти, —
І гріються проти сонця
Босенькі діти,
І бабуся до унуків
Старенька сьміється;

Над малими ластівочка
На округи вється;
За городом, на царині,
Плигають ягнята,
Понад річкою жовтіють
Малі гусенята;
Між вербами синесенька
Пливе Ворскла-річка;
Ось, на липині, й гніздечко
Мостить божа птичка;
Гудуть пчоли у садочку,
Чути пісню з поля...
Так здається, що й щаслива
Хлібороба доля;
Так здаєть ся! подивишся —
Як в божому раю,
Так то весело і гарно
У нашому краю!

Ой колиб не тая думка
Серце розривала,
Ой колиб же оттих пісень
Мати не сьпівала, —
Оттих пісень тяжких-тяжких,
Що аж серце вяне, —
Тоді, можеб я й повірив,
Що правда настане;
Ой колиб до тебе в хату,
Мій добрий сусідо,
Не ходила біда люта

Та не гнула дїда
Не сушила молодиці,
Діток не губила, —
Тодї-б, може, милий краю,
Душа не болїла.

Веснянки.

I.

Сїло сонце за горою,
Місячєнько сходить,
А мій милий на вулицю
Сьпівать не виходить.

Вийди, вийди, мій голубе,
Вкупі засьпїваєм
Над річкою — Коломаком
В зеленому гаю.

Вийди, вийди, моє серце,
На тиху розмову,
Коли хочеш мене бачить
Веселу й здорову.

Вийди, вийди, козаченьку,
У вечір пізенько,
Пригорну тебе до серця
Щиро і близенько.

Вийди, вийди, лебедику,
Поки сьвітить зоря,
Не завдавай молодому
Ти серденьку горя.

II.

Пішов козак у лісочок
Калини ламати,
Зустрів дівку — чорнобривку —
І став переймати.

„Дівчинонько, моя люба,
„Стривай... поговорим;
„Нехай же я придивлюся
„Та на твої брови.

„Дівчинонько, моє серце;
„Постій — пожартую;
„Дай — подивлюсь тобі в очі,
„Стиха поцілую.

„Дівчинонько, моя пташко,
„Ходім в мою хату;
„Я посіяв грядкі — квіткі...
„Будем вкупі рвати“.

— „Ой не гаразд, козаченьку,
„Ой не гаразд робиш,
„Що ти мене молоденьку
„Та із ума зводиш.

„Ой не гаразд дівчиноньку
„В лісу переймати:
„Треба перше до матінки
„Сватів засилати“.

III.

В мене серце до любови,
Біле личко, чорні брови.
Що робила — мати знала,
В скринях скарбу принадбала.
І вишневий є садочок,
З шістью крилами млиночок,
Хата біла, гай у полі —
Не жалкую я на долю!
Вм'ю голосно сьпівати,
Тугу в серци розганяти;
Мов ті зорі — очі сяють,
Коло мене хлопці грають, —
Та нема, нема нікого
Над козака молодого:
Він на скарби не вважає, —
Він за те мене кохає,
Що у мене чорні брови,
В мене серце до любови.

Весела удова.

Сватав мене двічі пан
Воєнний-вельможний;
Сватав мене й хлібороб —
Чоловік заможний;
А я собі удова
Та й тим не журюся,
Поки личко червонїє
Зі всього сьміюся.

Як схочу я погуляти —
Знялась, одяглася,
Коло мене — і музика
Де не узялася;
І підківки підскакують
З чобіток від танців...
Вийшла з хати у вечорі,
Вернулася в ранці;
Козаченьки чорноусі
Зо мною жартують:
А дівчата завідливі
Мині ворогують;
Козаченьки коло мене
Округі заходять, —
У господу, на розмову
До мене приходять;
Чи заболить голівонька,
Занудить серденько —
Розважають — заглядають
В очиці пильненько.
Один ліки мині радить,
Другий відмовляє,
Третій сяде коло мене
Рученьки згортає;
Подивитьця, придивитьця —
Таку річ заводить,
Що щастливий — як зо мною
Слово проговорить.
Пожалкуєш, пожартуєш
Та просто їм в вічі:

„Не годітьця, козаченьки,
„Кохатися двічі!
„На що мині вінчатися,
„Та губити долю?
„Буду собі удовою
„Пильнувати волю...
„Після шлюбу не до танців!
„Як дітки маленькі —
„Той їстоньки, той питоньки
„Попросять у неньки“.

Загублені душі.

Баллада.

„Чи тиж мене вірно любиш,
Козаче чорнявий,
Чи, жартуючи зо мною,
Тільки вводиш в славу?“
— „Не жартую, моє серце,
Буду вік кохати,
Нехай тільки віддасть тебе
Та за мене мати“.
— „Чи яж тобі не казала
Козаче, серденько,
Що за тебе віддасть мене
Старенькая ненька?
Хибаж тая циганочка,
Дивлючись в долоню,
Не казала, що я в нені
Щастливая доня?“

Далісь минї-такї в знаки
Тиї вечірницї...
Не віддасть мене за тебе —
Піду у черницї“.

Зорі сяють ; серед гаю
Дівчата сьпівають ,
А дівчіну парубчина
Давно виглядає.
Не виглядай, бо не вийде :
Мати не пустила ;
За сусїду багатого
Її заручила.
„Мамо, мамо, що ти робиш ?
Чи минїж з ним братись ?
Хоч худоби в його сила ,
Чи йомуж кохатись ?
Бодай же тій циганочці
Долї не діждати ,
Коли минї не схотїла
Правдоньки сказати !
Буду клясті — споминати
Тиї вечірницї...
Мамо, змилуйсь надо мною
Віддай у черницї!“

Не віддала. Біле личко
Від сліз помарніє ,
А сусїдки-воріженьки
Скажуть : багатїє.

„Не діждете воріженьки!
Най вас Бог прощає...
Як згубили свої душі —
Тільки місяць знає...“

По над шляхом біля гаю,
В одну домовину,
Положили, завалили
Козака й дівчину.
Кожну весну, як дівчата
Веснянку сьпівають,
Про кохання тієї пари
Сумно споминають.
Кожну весну, на могилі
Тяжко мати плаче...
Над старою головою
Тільки ворон кряче.

Епістола до Л. В. К.

Питаєтесь, панї,
Чого я журюся,
З веселої хати
До дому плетуся?
Не менї до пари
Оченьята карі
І не до любови
Минї чорні брови

. . . . .

Дописи з Полтави.

I.

Сього року весна здавалась буди рання а на ділі вийшло що пізня. Перед Юриєм трави зовсім не видно було, а з половини квітня дощі стали перепадать частійш і частійш. Зазеленіло поле і луки мов заткались травою та квітами; жита і пшениці, крий Боже, які гарні! яринамиж похвалитись не можна. На Івана Купала тільки що почалась у нас косовиця. Дощі бо часто мішали: сонце виясниться, косарі ударять у коси, а громадільники тільки-що поспіють згромадити, як дощ знову пуститься і поміша роботі. Дощі і досі перепадають. Давно уже у нас було таке літо: аж любо подивитись на трави та на лани з пашнею. Округ Полтави мало козачої землі, а хоча і є у яким селі, то і багато вже народилось на неї. Наші полтавські козаки більш хлібороби і беруть землю за скіпщину у панів, а траву косять з половини, та ще з того треба і покористуватись. Поневолі прийде та думка що: В того доля ходить полем,

Колоски збирає,

А моя десь ледащиця...

Алеж, добродію, як би то ви самі подивились, сього літа, на наш край, то,

може-б, і веселе згадали. У нас, після знесення крѣпацтва, здається усе помолодшало: і степ, і лани, і люди. Хоч воно нашим, тільки що, визволенням крѣпакам, і не все гаразд... пу, та надія і воля — велике діло. Подивились би, кажу, ви сього щасливого літа на косарів та на дівчат у стьонжках і барвінкових вінках, або прислухались, як вітер повіє... почули-б, як звенить коса гонів за п'ять, а після з усіх сторін так степом і розлягається, якимсь новим та добрим галасом... то й сказалиб: „збрехали ті незвані пророки, що віщували кат зна що“. Весело подивитись — як зірки засяють на блакитнім небі і перепели начнуть перекликатись, — як наші косарі і громадільники напрацювавши за цілїсенький день вдоволь, біля табору, повечерявши, сьпівають. Не знали ті пророки нашого працювитого народу, або і нехотіли знати... Не вперіли ми обізнатись з полем, нанюхатись до волі того весняного паху і надивитись на васильки, на материнку, на петрів батіг, що так блакитними квітами увесь степ укрив, на червону рожу — та куди вам! Наших усіх квітів і не перелічиш... не вперіли дослухати кукування зозулї нескінченї, жайворонка, а вже треба завгодя, лагодитись з своїм добром у город

на ярмарок, бо вже земляки, битим шляхом, з різних сторон, їдуть з хорами, низько тягнуться Москалі повозками з вагою, скриплять татарські гарби і тарабаннять, усї у пилу, як у диму, жидівські брики... Наша іллїнска, у послїдні роки, без спору взяла гору над усїма українськими ярмарками. Оборот, котрий у Ромні не підймався више 9 мїлїонів, тепер сягає до 25 мїлїонів, а часом і бїльш, бо й не диво: Екатеринославщина, Херсонщина і Крим не тягнули до Ромна, а після переводу у Полтаву, стали висилати на сей ярмарок свої степові богацтва. У Ромні вовна була на невеликі гроші, а тут від вовни залежить увесь ярмарок. Іллїнска — не один ярмарок, а два, один по другім: перший кінний чи сїльський, а потім красний, чи рукодїльний. Сей становиться у самім городї, у камяних і дощаних лавках і шопах. Про нього нехай хто другий напише. А що до сїльського — то минї самому привелось на нїм що дня товктись — то я з вами про нього і побалакаю. Під ярмарок город відступив велику лощину, поміж Подолом і Ворсклом. Єсть то площина рївна, котра сягає десятин троха не на сто; є де поміститись і води хорошої вдоволї. Від виїзду з Полтави по праву-руч їде, самою серединою

ярмарка, подовжня широка вулиця вертов на пять. По обох боках тієї вулиці стоять, збудовані під ярмарок, дощані ятки і балагани з крамом низчого сорту: килимами, полотнами, рядовиною, панчо-хами і иньшим. Тут буває продаж і у гурт і у різницю. Рядом стоять шопи з бакалією, а по середині з б о р н и й ряд (гостинницї, трахтирі, вино, пиво...). Подовжня вулиця прорізується у попереч-ницї; кожна з своїм особним товаром, як от: зелізом, ремінною роботою, кожу-хами, лінтварями, смухами, брилями, люль-ками, чобітьми... усього не передлічиш. За зборним рядом по лїву-руч — тютюн. Поруч з ним вовна — найбільш шпанка. Сей товар первий на весь ярмарок; він сам займає одну велику площину, по-над Ворсклю, геть аж до сáмої толоки. Вовна стоїть зложена високо рядами — ніби тії мури — розділена переулками. Через шлях від вовни — шкури на возах і куп-пами, і кримські невироблені смушки, да-лїй вози, колеса, скринї, бондарска ро-бота і усякий вироб з дерева; ще далїй вже починаються луки, де, скільки око сягне, розсипались по зеленому килиму чумацкі валки і табуни. Ближай ік Вор-склю, простяглася друга подовжня вулиця, рівнобіжно до першої. Се й є спражня

к і н н а. Тут стоять, без перерву, по обидва боки, коні коло коновязїв, щось верстви чи не на дві. Далій, у загонах товчуться косяки степових коний. За ним скот і барани, а понад самою річкою стоять, одні проти других через вулицю, московські звощики і наші чумаки, дожидаючись одправи. З другогож боку, по близу Подола понад самою течією, котра колись прозивалась Полтавкою, іде третя подовжня вулиця. Тут почуєш дзвінкий галас наших перекупок і перепечайок; тут готується і продається з'їжа. Рядом з ними сіль, потім сїно на возах, а там, поминувши цілий ряд з бочками дьогтю, попадеш знову на кінну. По тим вулицям і переулкам снує народ піший і кінний і переливається, мов водяна філя. Україна і сусідні краї вислали сюди кожен своє добро. Москва — красний товар, зелізо, упряж; Донщина — коний, вино, кавяр і рибу; Крим — вина, бакалію, шкури, смухи; Польща — коляси, нетичанки; Нїжен, Прилука і Ромен — тютюн; зза Десни, Дніпром — дьоготь, вирьовки, дошки; Кременчук — волока, неводи, мило; Біла церква — машини; Черкаси і Сміла — сахар; Кавказ і Чорноморе — косяки коний. Вовни, шпанки найбільш вислала Полтавщина і Екатеринославщина, а та-

кож Слобідска Україна, Херсоньщина, Німці з Молошної і з під Марнополя (Маріуполя). Наші містечка: Грунь, Котельва і Решетилівка, Санжари і Білики — смушки; Полтава і Красний Кут — бондарські вироби; Опошня і Великі Будищі — гончарські Харчі, овес і сіно доставляла Полтава і ближні села. Найкращі коні у косяках були панів: Озеровського, Іловайського, Куликовського і баришників з Курської губернії — і Дятлова і Циганка. Жиди пригнали косяки коний найнижчого сорту. Кіньми висчого сорту, з панських заводів, Воронежської, Курської, Полтавської і Катеринославської губерній і баришників Курських і Воронежських, були битком набиті великі стайні, на Подолі збудовані під ярмарок. Але ж заводські коні, на сьогорічнім ярмарку, мали не великий збит, бо для конниці мало закупали; за те коні з косяків збувались легко: їх продавали по цінні від 40 до 70 карбованців; найбільш брали найзжі жиди, Москалі — звощики панки і для пограничної сторожі, на пруску границу — туди куплено одним заходом 900 штук. Вовна не вся продана; з Австрії, Прусії було закупащиків сего року менш, як торік, а більш закуплено у Чернігівську губернію, Білогород, Москву,

підмосковекі губернії і Польщу. Привезенож було дуже багато, були партії і такі, що мали від 2¹/₂ до 4 тисяч пудів, панів полтавських і екатеринославських (Базинського і Струкова). Продавалась і обніжки від 8-ми до 11-ти, а перегон від 15-ти до 17-ти карбованців. Тютюн продався від 1-го до 2¹/₂ карбованців за пуд дивлячись по збірці і сорту. Найкрасчий тютюн був сребрянський, Прилуцького повіту. Пахарських машин, на сьогорічний ярмарок, було багато привезено з Білої Церкви. Мастаки того діла похвалювали найбільш парову мукомельню варшавської роботи, що меле за годину 15 пудів на три сорта борошна, а для винниці то й 20 пудів. Цінилась вона до 3-х тисяч карбованців. Молотилка з кінським приводом, у 6 сил, молотила по 8 кіп за годину; цінилась за 1500 карбованців. Були виставлені на продаж і для заказу: віялки, сїялки, соломорізки і кінські граблі Білоцерковської роботи. Жаток не було. Скот хороший був тільки з заводів князя Кочубея. Ціна на скот була не висока. Барани на розплід, з добрим руном, продавались тож поцінно. Сїно платилось від 1¹/₂ до 3-х карбованців за віз; овес через пізню весну був тільки торішний і продавався по 23 копійки за мірку. Чумаки

платили, за попас, з пари волів від 5-ти до 10-ти копійок на день. Ярмарок почався 12-го липня: дощі перепадали і поцували шлях, а 14-го під самий гарячий торг на коні, обідньої пори, набігла хмара, загримотів грім і пішов дощ, як з відра. Серед народу блискавка убила в смерть двох жидів і порозбивала много телеграфічних стовпів. Нарід обступив вбитих; жида джеркотіли, галасували... аж ось надійшов чумака, і почувши, що блискавка когось убила, зняв шапку і перехрестивсь. „Екой ти! Бог жидов побил, а ти креститися“, гукнув на него якийсь Москаль з гурту. „Хибаж жида не люди? Бог над усіма“ одізвався чумака. Жида, як почувли, кинулись до чумака, обнимають, за руки беруть. „Правда, братіку, правда... Ось чоловік! сей правдиве у Бога вірує.

20-го липня стали роз'їздатись хури з товаром. Чумаки брали під хуру до австрійської границі по 90 копійок з пуда, у чернігівську губернію по 30 коп., у Маріуполь по 40 коп., у Харків по 20 коп., у Крим на Берислав по 30 коп. 30-го липня на ярмарковому плацу вже було пусто; ярмарок стояв троха не три тижні.

Тепер, ік слову, добавлю деякі подумки, котрі навів на мене сьогорічний ярмарок. Коли нашу Іллїнську дробити

по націям, то можна вивести такий рішинець: на сільським, чи кіннім ярмарку найбільша груда товару іде з рук наших земляків, чи то панів, чи простих; тут наші беруть гору і лічбою і капіталом. Москалі у своїх руках держуть тільки торг невисоким красним товаром і то на половину з нашими. Зелізож і ремінна робота уся в московских руках. Торг бакалією у руках Ормен, Караїмів і Греків та вони більш торгують не тут у самім городі, на осібнім плацу. У Татар тільки торг шкурами і смухами, а що до жидів, то сей народ, по правді сказати, нічого не вироблює сам, а тільки перекупає і перепродує чуже — найбільш вовну, конї, смухи і піря. Біднійші торгують, не маючи ніякого капіталу і якое то перебиваються. На сїм ярмарку жида і Москалі мало у чім конкурують поміж себе. Інак воно стоїть на ярмарку красним чи там рукодільнім, котрий починається у самім городі через десять днів з годя, на самого Іллю. Тут уже нашим землякам нема просьвіту; наш пан тільки купуватель на роздроб, а простий — за потикача. Московскі купці, що торгують висшим красним товаром, мають тут, у жидах бердичівських і польських, жвавих і сильних капіталом конкурентів. Мабуть жахаються

московські купці і фабриканти, що жиди одібують у них торги по Україні, коли так добиваються, щоб постягувати усі наші ярмаркові будови. Та і жиди там великої сили не мають, бо жити їм у тім місті не вільно. Гомонять: Москалі себ то на більшу користь у сьому краєві, а се для того, щоб загарбати у свої руки усі торги з початку на сїм боці Дніпра, а потім посунутись і за Дніпр, тай там поборюкатись з жидами. Гарний та далекий нюх у того купецтва! Знаємо ми дуже добре тую московску монополію, що бувало привезе український пан у Харків вовну, а московський купчина дає ціну, яку сам хоче, та, заклавши на зад руки, а шапку зігнувши на бакір, усьміхаючись і каже: „ужь батюшка напрасно-сь изволите безпокоитсья, знаємъ-ста, что барынѣ платицо надо, а барышнѣ на башмачки“, та і вередує доти, аж поки пан не поклониться і на його волю здасться. Як дивитись очима московських фабрикантів, то воно може і добре булоб на сьвітї, як би тільки самі фабрики процвітали та добрі зиски давали, а багатирі-монополїсти, ще більш кишенї набивали; а як же подивиш очима тутешнього хлїбороба, поглянеш на наш плодючий край та поміркуюєш об тім, що найкористнійше для нашого батьківського

промислу-хліборобства, то і скажеш: спасибі тим жидам та чужоземским закупщикам, що своєю конкуренцією, на осюди роскинутих по краю ярмарках, ціну на наші пахарські продукти підіймають, а красний товар, і красчий і дешевий до нас привозять. Як прислухаєшся до того галасу купецького, то зараз зрозумієш, що се ті самі наші добродії, що не дуже давно так галасували за тариф: „не треба, казали, збавляти пошлин, бо як у московских фабрикантів на копійчину буде менш баришів, то усім вам прийдеться вмірати, хоч у вас токи і набиті стосами“. Не диво, що наша плодюча країна бідна на гроші, бо так усе добре, спасибі за ласку, добродії умудрували, щоб капітали позтягати туди десь за Оку. „Продавайте, кажуть, вашу пшеницю у Одес або Бердяньск та привозьте ті грошки, що візьмете, до нас — ми вам ситців за те надаємо, таких що, може, через тиждень і на ганчірки згодяться; а у бурсурмепів не купуйте, бо й закон не дозволя, та і деж той патріотизм буде? Продавати їм своє добро, а гроші нам, за хамло віддати — то иньше діло — таке як слід доброму патріотови робити; бо то наше діло, засївши у Харькові, далій від чужої конкуренції, грошима урудувати

та з вашої праці розживатися, а ваше... у землі копатися, а гроші вам хахлам на віщо здалися?...“ Еге же, правда! от хоч би й до зеліза; нашому хліборобови треба єго, куди не кинеся, наші степи тільки дожидають зеліза доброго і дешевого, щоб прокинутись та за діло новим ладом узятись. Е так, бачите; уральські заводчики отті бідні, що Европа на них дивується — треба їх пожаліть — старцями станулись, як захodne залізо у наш край (для користи нашого, богатира б то, хлібороба) пустять. Наша Україна найбільш, здається, витерпіла від того тарифу, а її ще і лають, що, бач-би то, до праці не здатна. Оце теж саме і з нашими ярмарками; здається і сліпий побачить, що легше купцеві переїзжати з своїм легким крамом з ярмарку на ярмарок. а ніж нам, з нашими важкими пахарескими продуктами, до одного пункту з'їздитися та один другому ціну збавляти, а чуже у дорожнєту підоймати. Тай з самої натури того діла бачиться, що край, де пахарство покриває усякий другий розбуток, повинен розкинути свої ярмарки по усім закуткам, а не стягувати у один пункт. От хочби на приклад: Владимирська губернія має усього 8 ярмарків, а у Полтавській їх без малого 300. Ще кажуть: — коли по

шляхах покладуть залізнi коліи, то ярмарки самi зведуться нї нащо. Алеж ми бачимо, що у тих краях, де пахарство бере гору над фабриками, а земля поділена на невеличкі маєтності (як у нас), там ярмарки держаться і тоді, як вже залізнi коліи прикривають цілий край, а тільки деякі великі підупали. Та хоч би і так, то на щож завгодя псувати те, що повстало з самого життя народнього і поки до того — має ще всю силу? Сама наука навчає, що у те діло мішатись не треба, бо силоміць можна тільки зтурбувати ціле краєве господарство, а покористуються тільки де-які капіталісти. Для нашого краю булоб найкористнійш, щоб наші ярмарки зоставались так, як були, без жадних добавок і переставок, а вже сам час і місце покажуть, де торг вимре, а де зацьвіте, бо того не вгадаєш; знаємо ми добре такі ярмарки, де тільки на папери торгують, а є й такі, що і не щитаються ярмарками а товару і народу повнісенько. Так чи нас хліборобів послухають? Змагаються московські богачі за центральний для товару; годі кажуть швендяти з ярмарка на ярмарок — се велика трата, так треба десь висще клопотатись, щоб силою їх до одного міста позтягувати. А чи нам від того легше чи важче —

проте хто дбатиме?... А бодай вас, панове купецтво, якіж то ви патриоти для своєї кишені! Се вже бачите, таке коло: що з централізації, куди не верни, а вийде монополія, а з монополії централізація. Воно так усюди діялось.

Полтава, р. 1864. 4. авт.

P. S. Я вже мав одсилати до вас сей лист, аж ось набігли дві новенькі звістки: перша та, що зволено будувати у Полтаві великі кам'яні лавки під ярмарок, а друга — сарана. Сього дива тутешні старі люди не памятають. Добре тому, хто убрав ся з хлібом завгодя. У давні роки сарана зупинялась на степах, і до Полтавщини ніколи не долітала; сьогож року дотягла, кажуть, аж до Чернігівщини.

II.

Поки я збиравсь, у друге, де-об-чим написати до вас, пройшов Спас, перша Пречиста і друга і одійшли наші послідні, дрібні селянські ярмарки (літні). На полі вже повіяло осїнним вітром; на нивах де й подівались полукіпки й копи; зате на токах золотіють скирти. Де-де бурів останне просо і пізня гречка сьпіє, та й те, опісля Пречистої, здебільшого, повижинали, і тепер тільки й побачиш у полі чабанів

з гирлигами за отарою, або плугатаря на чорній борозні. Хоч і радіють наші господарі, дивлючись на свої повні токи, а все-таки, якось сумно, як виїдеш на поле, де ще недавно горіла робота і розлягалась луною пісня. Подивишся на округі — усе чорніє; де-де похожають дрохви, обізвуться жалібно посьмітюха, зацьвіриньчить горобець, або журавель крикне зразу на усю околицю; подивишся на небо — аж ось їх ціла низка простує у вирій... туди десь далеко... за море, сині хмари розстилаютьця та холодний, степовий, вітер гуде, нагаваючи тугу на козацкеє серце...

Зате по селах стало веселійш: літньої доби, як проїдеш по вулиці, то тільки й побачиш, що стоять пусті хати з підпертими дверима (себ то нікого нема у господі — бо замки та запори, дяка Богові, ще у нас не всюди потрібні), та граютьця діти з цуцунятами на сьмітнику (бо, знову дяка Богові, у нас ще не мордують дітей каторжною роботою, де небудь на заводі, або у підземельній шахті); а тепер, проїзжаючи по селі, або зустрінеш старостів перевязаних рушниками, або почувеш, то у тім, то у другім кутку села, музику, або ціле весілля перепинить тобі дорогу, гуком та галасом лякаючи коний; а часом і таке бува, що коний за вузди, та

до двору — припрошують до господи на хлїб, на сїль, на весїлля. Став наш народ, якось, сьмїлівїйшим з проїзжачим, хоч би й з паном, та, дяка Богові, не на зле... З того щасливого дня, як на віки знесено ганебне крєпацтво, у нашого селянина першою думкою стало, якби дитину одружити, хату охаяти, господарству лад дати. Щаслива доля припала тим дївчатам, що доросли у пору, та й тїї, що не по своїй волї позасижувались — подївишся — вже у очїпках похожають. Почулиб ви, добродїю, яким людским оком дивлятьця наші недавні крєпаки на той грїх, що тяжка неволя видавила з нашої соромливої і честної селянки, ваше серце заплигалоб радїючи за наш народ. „Бери!“ каже старий молодшому: „матимеш дружину вірну; а той грїх... не вона, а неволя винна“. І старечим словом з неї сором здїймаєтьця. Були й такі, що не по волї, отай жили, не по Божому, і дїток мали. „Не сором, бо неволя“ — така була одповідь, і старі мовчали, бо правда. А тепер — звідкіля той сором і жаль узявся? зараз себе огласили тай побрались; а коли деякі загаялись, то як обступлять старі: „одружітьця тай одружітьця, коли жалїли один одного у неволї — не кидайте на волї: станьте перед Богом...“

Та так тії гріхи, один за другим, честним шлюбом і покриваютьця. Так то наші невчені сиві дідугани та бабусі лагодять те, що попеували ті розумні, котрі про мораль багацько по книжках читали... Мабуть у сїм році шлюбів, по щоту, вийде удвоє більш, як у прежні года. Оттак наш народ празникує волю. До сього часу козачки не йшли заміж за панських парубків, а тепер крепак сміливо засилає старостів до дівчини козацького роду. Найшлись такі й паничі, що поженились на багатеньких козачках у сусідстві, тай живуть на своїх грунтах хуторами... і добре! Як би ви їхали надворскляньскою низиною, поміж містечками Біликами і Новими Санжарами, де живуть, помішано, козаки і панські, то задивувались би: їдеш не селом і не степом, а зеленим садом, без перерву; з усіх боків обгортає сад, білі хати і чистенькі дворики. Запримітилиб ви деяку хату, геть навкруги обсажену, уквітчану високими квітками — сеж ознака, щоб парубки знали: у хаті є баткова дочка на порі... заїжджай, козаче, попроси води напитись, подивись на спражню квіточку... Запримітилиб ви: коло старої хати нові сохи стоять, крокви становлятьця: — сеж нова хата будується, де молоденька пара свій вік вікуватиме...

Побачилиб ви навкруги зелених левад тини, сьвіже заплетені з різними вигадками, гарно та штучно, як та коса дівоча, то й гукнулиб на коний: тпру! щоб устати та полюбоватись... А зайдіть лишень, добродію, до двору, де старий музика, на призьбі заплющивши очі, наярює на скрипці козака або метелицю, а під гиллястою грушою тупотять чобітки з підківками. Просимо у хату; сїдайте на лаві, за стіл, під самими образами; побалакайте з сивоусими хлїборобами; покушайте нашого хлїба і убогої страви, сьвятий коровай на столі, гільце яке гарне, рушники які чистенькі на віконцях... Над вашою головою Божа Матір... чиясь рученька обквітчала її квіточками... Подивитесь і душею зрадієте, що не окчемнів у неволі наш народ. А може й таке прийде на думку: деж подівалась та я?... Е! стрівайте, добродію! є й вона клята, і вам її піднесуть, алеж тільки так, для звичаю, щоб злиднями не назвали. З того часу, як померла злюща пані Невольа, то й її паскудна нахлїбниця Горілка багато поваги збулася. Частують і куштують її так — для закону, а вже п'яним бути на честнім весіллі не годитьця. П'ють її по прежньому, на хильце м, хиба тільки де які ледачі городяньські міщане та сердеги ремесницькі робітники.

Щож се таке? питаєтесь ви; як воно сталось? Не знаю, що вам другі скажуть, а по моєму от що: силкуютьця, як зуміють, наші недавні крепаки тієї правди доказати, що вони варті поручь стати, щоб уже на віки не розеднатися, з тією ясною панною, котрої ранок і вечір сподівалися, котру у столітній розлуці не здоліли забути. Як опісля дурману, що оmanoю піддали, встав наш народ чистий серцем, не знаючи помсти, незнаючи злодійства за собою; як чоловік, котрому здавалось у ночі, що його давить якась марá — вийшов у поле та дихнув чистим повітрям, то де те усе й подівалося, так наш народ виходить тепер, здоровий духом, здоровий тілом на плодючу ниву волі і науки. Послухали наші діти злої ради, гидкої пам'яті отця Климентія, а тепер відомстив наш народ унукам за столітню кривду... чим? весіллями та піснями, хлібом-сіллю та доброю працьою. Щож тепер скажете ви, премудрі пророки? деж тая мара, що стояла перед вашими очима (а, здається, більш тільки на язиці)? деж тая мара ледача, п'яна, страшенна? Подивітьця: ось іде вона — наша ясна панночка Воля — іде нашими нивами і селами, у зоряному вінку, сяючи небесною красою, ласкавими очима на нас поглядаючи, усьміхаючись до нас,

як до родичів, що довго, довго з ними не бачилась; перед нею квітки виростають; за нею колосся золотіють; поперед неї біжить мале хлопя з розумними оченятами... туди, куди вона перстом указує; пильно задививсь на неї чорнявий парубок; до її одежи припала молода дівчина; вийшли з хати чоловік і жінка, щоб сьвятим хлібом її привитати; подибали за нею старії дідуган і бабуся, щоб хоч перед смертю надивитись на її красу несмертельну; з піснями виходить село їй на зустріч, далеко за околицю, з піснями й випроважає її благословляючи... Будь же щаслива та плодюча на добро і розум, моя рідна українська Ниво — пройшла по тобі блага богиня...

. . . . Оря ся
Ниво-десятино,
Та посійся не словами,
А розумом, Ниво!...

III.

Може ви, прочитавши передній лист, казатимете про мене так, як мовляв Ко-ніський про Мазену: „ни, а ль стит на-ро ди;“ може мислитимете, що ми за-плющуємо очі на те, що требаб не похва-

ляти, а ганити у нашому народі — да і с ц і л и т ь с я. Ой ні, добродію, бачимо ми й самі, що багато бракує нашому народові усюди: і у дорозі, і у господі, і у хаті і на полі, а найбільш, чого найпотребнійш: громадского духу і правдивої осьвіти — не тієї осьвіти, що з великого розуму декотрі паничі хотять надати нашому народові, що серце сушить і голову завертає, для котрої треба перш увесь норів на якийсь непанський кштатт переробити. (Себ то й легенько! ніби то й є на сьвітї така сила, щоб таке над мільйонним народом доказала)! Не тієї нам треба науки, котрою, ще нічому не навчивши, а вже відрізняють дитину від матірньої мови, забувши отсі великі слова великого думця: „першою наукою для кожного чоловіка було матерне слово, котре найперш зрозуміла дитина, тієї сьвятої хвилі, як тільки блиснула божественна іскра — прокинувся розум; звідтіля й починайте, тим шляхом і простуйте до вищої науки. Вихованне і чоловіка і народу з матірньої мови повинно починатися; вона єсть початок усякої науки, для розуму і для серця, по закону самої природи. Як до чоловіка, так і до народа тільки та наука пишним цвѣтом і добрим плодом колись себе виявить, котра з ма-

тірнеї мови почалася і з того живущого жерела змалечку поїлася“. Воно й правда: чи не легшеж науку приладити до народа, а ніж цілий нарід нівечити приладжуючи єго до якоїсь негнучкої науки. Алеж, кажіть! розумні паничі нам своє радять: от, якби Хорол став такий, як Царевококшайск, а Полтава загомніла так саме, як Калуга, тоб то на Україні усе покращало і порозумнійшало! Егеж, панове радці! — добре булоб, тільки те біда, що та цивілізація зостанетьця на поверсі великої народньої громади — для паничів, а народ наш навіки буде для неї і глухий і німий. А вони, ті паничі, як же то логічно доводять! Недавно п. Северянин, оповідаючи у „Современій Літописі“ (?) про подолянські селянські школи, радить не вчити дітий по нашим граматкам, бо на нашій мові ще нема... чоґоб ви думали? а нуте, вгадайте!?... нема юридичної науки, філософії права! — От що, бачте, потрібне для тих хлопців, що, як виростуть, то з ранку до вечера за плугом ходитимуть, або коло худоби товктимутьця! . а до того часу, поки наші земляки зберутьця (коли то й можна буде) понаписувати вдоволї філософічних і юридичних книжок (та й тоді, хоч би й закони на нашу мову переложити, п. Северянин не

радить вчити дітей у селянських школах на рідній мові — бо юрисдикція не по нашому!) — до того часу нехай подолянський хлопець не заглядує у нашу граматку, котру добре розуміє для того, щоб початки своєї віри і моралі для свого життя з неї вчитати, а пехай вчитьця по тій, з котрої він не все гаразд уторопає, бо писана такою мовою, якої він на селі змалечку не чув та чи й чуватиме, коли у салдати не возьмуть. Сам автор якої небудь столичної азбуки, ніколи не бачивши нашого народу, либонь чи й згадував пишучи, що є на сьвітї подолянський хлопець, котрого п. Северянин, ради юриричної науки, примусить вчитись по тій книжці! Для бідної дитина нашого селянина треба иньшим, своїм складом писати, щоб той початок науки зачепив молодий розум і серце. Не диво якби те радили у Харківщині... там по селянських ярмарках „Таньку-разбойницу“ і „Наші кутят“ за добру ціну москалі збувають... а то на Подолі, де селянин частійш почує ляцку або жидівску мову, анїж московску, де по московски тільки так-сяк уміють судові папіри komponувати, а таких, щоб добре знали, чи знайдетьця (і то поміж невеличкої купки чиновної братії) $\frac{1}{10}$ проценту з усього люду. Та дарма!

п. Северянин каже, що то був би „естественний ход історії“, якби по його радї зробилось. За скількиж то років сподівається п. Северянин переучити подолянських селян так, щоб вони розуміли юридичні книжки, писані не їхньою мовою? Забувши історію, можна, сидючи у кабінеті, вигадати яку небудь теорію та й багатіти думкою, що нею цілий народ на иньший кшталт перевернеш... Є ще, видно, такі, що у те вірують... А по нашому, коли щиро бажаєш одного добра для народу, то, доглядаючись до нього самого, берись найпростішим шляхом проводити сьвітло науки і правди у темну масу, ото й буде для неї „естественний ход історії“. Народ формує свої ідеї об правді й неправді з християнської моралі і з власного життя свого. Практикою у громадскім ділі, вільним словом та правдивим серцем, народ скоро доходить до того, що добре, а що зле розбірає. Хоч би й ті присяжні, що у британських судах правдú творять — чи тож юристи? ні, опріч адвокатів. От же, чого там і не додумались, тим пан Северянин нашій молодій літературі і нашим селянам докоряє і за те нашу мову з початкових шкіл викоренити хоче! Як би просто сказали, що у селянських школах хлопці на канцеляристів го-

туватимутьця, то иньша річ. Міні здається, що отті задні теорії виходять од того, що ми усї беремось вести народ, не знаючи його, а не хочемо у нього й трохи повчитись, хоч би тієї мові, котру щодня чуємо, котрою навкруги нас мільйони наших земляків свої думки і надію, горе й радість, виповідають... Так колиж ми з друкованих граматок, а не з живого слова, вчитись звикли.

Не всіж так міркують, як п. Северянин. На лівобочній Україні, сього року, повіяло якимсь тихим і теплим вітром. Наші пани (хоч і не всі, а таки багатенько) і серцем і розумом почули той гомін, що за нашого часу, з усюди підіймають народи кожен своїм голосом — великий гомін сьвіта, волі і правди; почули й те, що вони кость от кости свого народу. Вибори на члени губерского присутствія і на мірових посередників — упали добре... хотїв би назвати по йменню високоповажних панів...

Перший міровий з'їзд одбувався у Полтаві публично. Публика прислухалась і вийшла з повним серцем, тихо радіючи сьвятій правді... Запримітимо тільки, що булоб ще краще, якби пп. посередники промовляли до селянина тим словом, яке він звик чути на селі, а то він, з того

канцелярського письма не все гаразд утворює. Найважливіше діло: віра у правду судову, — а тієї віри інак не можна здобутись у народа, як балакаючи до нього — його власною мовою і звичаєм. Чому не спробувати? Для наших панів се діло не важке, бо, дяка Богові, наше панство живе не на столицях, а по селах, поміж хліборобами. На мірові з'їзди велика надія — нехай же вони не походитимуть на земські і повітові суди і на поверсі, як не походять і сам-ділі. Геть же той канцелярський штиль, коли не з паперу так з живої розмови з тими селянами, що вірують у правду нової інституції і вбачають у мірових посередниках правдивих судий! Сподіваємось, що шановні пп. посередники кинуть оком на сю нашу увагу... Багато де чого доброго скоїлось у нас сього року. Сини й дочки наших панів працюють, не томлючись, над козацкими і крепацкими дітьми у наших недільних школах: — на серці весело, як подивишся. Знову хотів би назвати по іменю високошановну паню, котра, до того сьвятого діла, кошту і личної праці додає! Прокинулись ми... Може незабаром потішимо вас такою дивною новиною, котра вас за-

вірять, що те, чим докоряє наших дідів правдива історія вже — не для нашого покоління, бо дознаєтесь, що наші пани, жадаючи бути вірними історичному характерові українського племені, одкинувши панську пиху, хотять стати правдивими вожаками свого народу у всякому доброму ділі; дознаєтесь, що під панською одежою бється, й досі, теж щире українське серце, що не вмiло замикатись у кастові пута. Питайтеж, від чого то Полтавщина у такій злигоді так тихесенько переживає великий економічний кризис?.. Тепер нам тільки треба — книжок, книжок... починаючи від сьвятого Євангелія.

Хотів було вже закінчити сей лист, та згадав ще ось що. Незнаю, чи оповістив вас хто небудь з Полтавців, що об Іллінський була у нас пані Леонова. Час був гарячий, ярмарковий, і доба негарна, алеж збіглось у залу нашої Паньскої Громади народу чимало. Поплакали ми таки знову споминаючи Останнього Крепак-Кобзаря. Привітали ми славно сьпівачку по старосьвітски — хлібом-солею. „Нехай тебе Бог любить, паша Одарочко!“ Дякуємо оце іще раз, і за ті со-

лодкі слези, і за добре слово, просьпіване
нашій Полтаві :

Бодай тая степовая
Квіточка Полтава
Розросталась, красувалась,
Свого цвѣту не теряла...

З М І С Т.

	Стр.
Передмова	1
На смерть Шевченка	31
Столітній Запорожець	32
Іван Ячмінь	33
Думка	34
Захожий косарь	35
Україна до синів	39
Нетяга	40
Весна на хуторі	42
Веснянки	44
Весела удова	46
Загублені душі	48
Три дописи з Полтави	57

2005

О. Кенан. Сибір, ч. I. і II.	1 20	зр.
Г Данилевский. Збігці в Новоросії	1 00	"
"Кобзар" Тараса Шевченка, 2 томи 4 50 зр., без перес., з перес.	5 00	"
Книга пісень Генрика Гейне, Лесї Українки і Макс. Стависького	— 80	"
Леся Українка. На крилах пісень	— 60	"
Коза дєреза, дитяча оперета М. Лисенка	— 80	"
Мапа етнографічна України Руси	— 20	"
Твори Трофима Зіньківського ч. I.	1 00	"
Др Кость Левицкий. Словар правничий	3 50	"
Уманець і Спїлка. Словар російсько-українсь- кий I.	2 50	"
Байда. Одисея ч. I. і II.	2 20	"
Остап Вересай, картина хромолїтограф.	— 50	"
Гуцул і гуцулка, двї картини	1 00	"
Никола Устиянович. Повісти	— 85	"
I. Грабович. Марта Борецка.	— 32	"
Безсторонний Іван. Відношеня обрядові в Галичинї всхідній	— 30	"
Іг. Онишкевич. Бібліотека т. III.	1 50	"
Вол. Навроцкий. Твори	1 20	"
Ів. Франко. Вибір поезий Г. Гайне	— 50	"
Ів. Франко. Нарис філософії ч. I.	— 30	"
Ю. Верне. Подорож довкола землі	— 60	"
Молитвенник для дїтий (фонетичний)	— 20	"
Історична бібліотека всі томи		
Бібліотека повістий "Дѣла", всі томи.		
Шевченко з бандурою над Дніпром	— 25	"

608902

B-1598

B 1.598

У накладці

можна

Чайченко. Х

" Р

Север. За д

Абгар Солта

Хванько. В народ, оповідань . . . . . 15 "

Загірня М. Жашна д'Арк. Діва орлеанська . . . . . 10 "

" " Про Оврама жидовина . . . . . 10 "

С. Нагибіда. Про руску правосль . . . . . 5 "

М. Залуквич. Кістки Гольбайна ч 2. . . . . 15 "

Кор. Устинюнич. М. Θ Расвекій і росвійскій

панславїзм . . . . . 80 "

Збірник оповідань. ч. II. Бібл. Батьківщина . . . . . 20 "

Зерцало з року 1890, 1891, 1892 по 2 зр . . . . . — "

Ейген Гребінка. „Байки“ . . . . . 10 "

Всеволо. Гаршіца. „Малірі“ оповідань . . . . . 10 "

Павло Граб. Пролісок . . . . . 20 "

Геріні — Герасимович. Що то а господаряєть . . . . . 20 "

Осип Маковей. Поезії . . . . . 20 "

Іван. Сурик. Твори, переклад з росвійского . . . . . 10 "

Митро Олеськович. Українські писання . . . . . 10 "

Василь Кулик. Писання . . . . . 10 "

Павло Граб. З чужого поля. Переклади . . . . . 20 "

Володимир Шашкевич. Поезії (друкують ся).

З друкарні Наукового Тов. імени Шевченка
під зарядом К. Ведиарского.

ДРІВНА БІБЛІОТЕКА.

Книжочка 7.

ПИСАННЯ

Василя Кулика.

Ціна 10 кр.

ЛЬВІВ, 1894.

НАКЛАДОМ КОСТЯ ПАНЬКОВСЬКОГО.